

KEREPESZKI RÓBERT

Darányi Kálmán

Pályakép, személyiség, korrajz

KRONOSZ KIADÓ

Kerepeszki Róbert

Darányi Kálmán

KEREPESZKI RÓBERT

DARÁNYI KÁLMÁN

Pályakép, személyiség, korrajz

Kronosz Kiadó
2018

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában

2018-ban megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-42-9

Olvasószerkesztő

BELLUS IBOLYA

A borítón:

Darányi Kálmán miniszterelnök parlamenti dolgozószobájában

(Escher Károly felvétele)

Forrás: Pesti Napló Képes Melléklet, 1937. január 31.

A kötet kézírata az NKFI K 120197 számú, „A magyar arisztokrácia kapcsolatrendszere a 16–20. században” című OTKA pályázat keretében és támogatásával készült

© Kerepeszki Róbert

© Kronosz Kiadó

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
BEVEZETÉS	11
HISTORIOGRÁFIA, KÉRDÉSEK, MÓDSZEREK ÉS CÉLKITŰZÉSEK	15
EGY „MINTAKARRIER” KEZDETE	
AZ ÉLETÚT ELSŐ SZAKASZA	27
Neveltetés és ifjúkor, 1886–1909	27
Vihar előtt - A hivatali pálya első állomásai, 1909–1914	41
A „Nagy Háború” és a forradalmak évei, 1914–1920	49
A „SZÜRKE EMINENCIÁS”	
AZ ÉLETPÁLYA MÁSODIK SZAKASZA	67
Bethlen lojális útítársa, 1920–1931	67
Bethlen után - Gömbös mellett, 1931–1935	81
„Vigyázat, megint egy Darányi a földművelésügy élén”	92
„Tovább haladunk Gömbös Gyula útján”	103
A „TERHES ÖRÖKSÉG”	
A KARRIER CSÚCSPONTJA: A MINISZTERELNÖKSÉG	109
„Treuga Dei” - A kormány átvétele és a bemutatkozás	109
„...a lovak közé hullott a gyeplő...” - Kormányzás az elvárások nyomása alatt	125
Reformok a stabilitás érdekében	142
Külpolitika az Anschluss árnyékában	156
A győri program	175
A „jobbratolódás” útján?	191
Az ún. első zsidótörvény	206
„A rend helyreállításának első feltétele, a Darányi-kormány sürgős távozása”	213

AZ UTOLSÓ ÉV	
1938–1939	225
A „DARÁNYI-REJTÉLY”	
ADALÉKOK DARÁNYI KÁLMÁN JELLEMRAJZÁHOZ	245
Kortárs vélemények	245
Családi hatások, magánélet	255
A lelki alkat további jellemzői	270
A politikus értékelése	284
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM	287
ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE	305
NÉVMUTATÓ	309
SUMMARY	315

Előszó

Egy Darányi Kálmán életével foglalkozó biográfia megírásának gondolata már jó ideje foglalkoztatott. Maga a megalkotás folyamata is hosszú évekkel ezelőtt kezdődött el akkor, amikor még PhD-hallgató koromban egy külföldi konferenciára utazva beszélgettem egy történész kollégával, akinek azóta munkatársa lettem a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében. Az út során a doktori fokozat megszerzése utáni szakmai terveimről kérdezett, amire én azt feleltem: valamikor a közeljövőben Darányi Kálmánról fogok biográfiát írni. Ezt azzal indokoltam, hogy a két világháború közötti magyar történelem meghatározó miniszterelnökei közül egyedül róla nem született még átfogó életrajz. Nem egy légből kapott, hirtelen ötlet volt, mégis egy tapasztalt szakember számára első hallásra a pályakezdő naiv lelkesedésének tűnhetett, mert hiszen nem véletlenül nem írt róla eddig senki sem. Természetes, ha az ember, főleg fiatalon, sok mindent tervez gondolatban, ám hogy ezt akkor nyíltan meg is fogalmaztam, számomra azt jelentette: az elképzelés a megvalósulás rögzös útjára lépett. A különböző szakmai kihívások ezután más irányba tereltek, főképp Horthy-kori társadalmi szervezetekkel, illetve felsőoktatás- és tudománytörténettel foglalkoztam, ennek ellenére az életrajz megírásáról nem tettem le. Ennyi idő távlatából visszagondolva és a Darányi-kutatásaim eddigi tapasztalataiból okulva szinte biztosra veszem azt, hogy az akkori fiatalabb énem még nem lett volna alkalmas ennek a biográfiának a szakszerű megírására. Talán még a mostani sem az.

Lassan négy éve annak, hogy egy olyan lehetőség adódott, aminek révén a Darányi-életrajz megírása közeli realitássá válhatott számomra. Ekkor a pécsi Kronosz Kiadó új könyvsorozatát hívott életre, amelynek kötetei korszerű, szakszerű, de ismeretterjesztő jellegű történelmi életrajzokat adtak közre a nagyközönség számára. Talán a sors sem akarta, hogy letegyek az évekkel korábbi tervemről, ezért már a sorozatszerkesztők első felhívására reagáltam, és „bejelentkeztem” Darányi Kálmánnal. A pozitív válaszukat követően pedig elindult a kutatás és – több vonatkozásban – a „nyomozás” az általam választott történelmi személyiség életútjának eseményei után. A munka folyamata

közben az egyre bővülő információk, jegyzetanyagaim, ötleteim és az életrajzban tapasztalt „történetfonalak” révén kristályosodott ki számomra az, hogy az eredetileg „csak” egy „hagyományos” politikai életrajznak szánt munka nem lesz elegendő Darányi Kálmán cselekedetei és döntései megértéséhez: mélyebbre kell „fúrnom”, és olyan szempontokat is figyelembe kell vennem, amelyek már inkább a pszichobiográfia módszerei felé tereltek. Elkezdett egyre jobban érdekelni az életrajz valóban emberi oldala, a személyiség összetettsége, a tettek mögötti belső motiváció kérdése, mert úgy éreztem, hogy az ilyen aspektusokból történő vizsgálódás adhatja meg azokat a válaszlehetőségeket, amelyek új magyarázatokkal szolgálhatnak a történeti események hátterére vonatkozóan. A biográfia módszertanával is behatóan foglalkozó kiváló társadalomtörténész, Kövér György találón a következőképpen fogalmazta meg ezt a szemléletet: „végső soron a politikus is ember, [...] és] a politikusi lét nem értelmezhető a politikátörténeti redukcionizmus szellemében. Egy politikus cselekedetei a társadalmi eredet és az egész mozgástér ismerete nélkül ugyanúgy megmagyarázhatatlanok, mint ahogy a karaktermotívumok és karaktervonások feltérképezése híján sem fejthető meg, hogy miért éppen úgy döntött az illető egy adott szituációban, ahogy.”¹

A kutatásaimat tehát ilyen késztetés hatására tágítottam, aminek bizonyos eredményei 2014 tavaszán öltöttek testet *A „tépelődő gentleman” - Darányi Kálmán (1886-1939)* című kötetben.² Ez a könyv jelenti ennek a munkának a magját és alapját. A 2014-es megjelenés után sok véleményt, tanácsot, építő jellegű kritikát kaptam a hozzátartozóimtól, történész kollégáimtól, egyetemi hallgatóimtól, de a laikus közönségtől is. Észrevételeik további új szempontokra, kérdésekre hívták fel a figyelmemet, amiért ezúton is köszönetemet fejezem ki. Noha ezek mindegyikét nem fogadhattam meg, ám kivétel nélkül hasznosak voltak abban a vonatkozásban is, hogy további gondolkodásra ösztönöztek. Ezek mellett egyre több új forrást is bevontam a vizsgálódásba, így született meg ez a struktúrájában hasonló, ám javított és több szempontból bővített könyv.

A szakmai támogatóim közül hálával tartozom mindenekelőtt Vonyó Józsefnek, a Pécsi Tudományegyetem címzetes egyetemi tanárának, Romsics Ignác akadémikusnak, az egrí Eszterházy Károly Főiskola professzorának, Zeidler Miklósnak, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docensének, Ujváry Gábornak, a Veritas Történetkutató Intézet kutatócsoport-vezetőjének, Paksa Rudolfnak és Turbucz Dávidnak, a Magyar Tudományos Akadémia Történetu-

¹ KÖVÉR 2014. 9-10.

² KEREPESZKI 2014.

dományi Intézete munkatársainak, Szécsényi Andrásnak, a Holokauszt Emlékközpont korábbi történész-muzeológusának, Erőss Zsoltnak, a pécsi Kronosz Kiadó vezetőjének, Török Péternek, Budapest Főváros Levéltára osztályvezetőjének, Fehér Györgynek, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum nyugalmazott főigazgatójának, debreceni kollégáimnak, Püski Levente professzornak, Barta Róbert egyetemi docensnek, Szilágyi Zsolt adjunktusnak, valamint a pszichológiai vonatkozású észrevételekért Imrek Mártonnak.

Debrecen, 2017. augusztus

Kerepeszki Róbert

1. Darányi Kálmán parlamenti dolgozószobájában (1937)

Bevezetés

Az elmúlt évtizedek során és a közelmúltban is számtalan monográfia, szak tanulmány látott napvilágot, amelyek a 20. század első felében, a korabeli társadalomban vagy közéletben meghatározó személyek életrajzát mutatták be. Különösen a történettudomány politikatörténettel foglalkozó ága fordított megkülönböztetett figyelmet a korszak politikusaira. Csak a miniszterelnökökre fókuszálva megállapítható, hogy szép számmal születtek teljes életpályát feldolgozó munkák (Teleki Pálról, Bethlen Istvánról, Károlyi Gyuláról, Gömbös Gyuláról, Imrédy Béláról, Bárdossy Lászlóról, Kállay Miklósról, Szálasi Ferencről), ám a „kép” korántsem teljes.³

A trianoni békeszerződéstől a második világháború végéig tartó negyedszázados időszakban összesen tizenkét politikus – ezek közül Teleki Pál kétszer – foglalhatta el a miniszterelnöki bársonyszéket (nem számítva már ide Dálnoki Miklós Bélát, az Ideiglenes Nemzeti Kormány vezetőjét). Közülük csak négy olyan van, akinek életpályájáról vagy tevékenységéről nem született szakszerű, részletes biográfia: ők – kormányfői kinevezésük időrendjében – Simonyi-Semadam Sándor, Darányi Kálmán, Sztójay Döme és Lakatos Géza. A négy politikusból három rendkívüli, kül- és belpolitikai tekintetben is korlátozott helyzetben és csak nagyon rövid ideig állhatott a kormány élén. Simonyi-Semadam kormányának feladata lényegében csak az első világháborút lezáró békeszerződés aláírása volt 1920-ban, és alig négy hónapig maradt hivatalban. Sztójay 1944 márciusától öt hónapon át vezette a megszálló németeket mindenben kiszolgáló kollaboráns kabinetet, míg az öt követő Lakatos az egyre kilátástalanabbá váló világháborús helyzetben mindössze másfél hónapig, az 1944. októberi sikertelen kiugrási kísérletig látta el a miniszterelnöki teendőket.⁴

³ Az említett kormányfőkről lásd ABLONCZY 2005.; GERGELY 2001.; MÁRKUS 1968.; PAKSA 2013a.; PRITZ 2001.; PÜSKI 2016.; ROMSICS 2005a.; IMRÉDY 1999. 11–62.; VONYÓ 2014. – Természetesen a miniszterelnökök mellett hasonlóan nagy figyelmet kapott az államfő, Horthy Miklós személye is. Róla lásd SAKMYSTER 2001.; TURBUCZ 2011.

⁴ A két világháború közötti magyar kormányfőkről ismeretterjesztő jellegű, de nagyon szakszerű áttekintést ad ROMSICS 2007. 4–21.

Darányi Kálmán esete azonban más. Ő nemcsak hogy hosszabb ideig állt az ország élén, mint a másik három kormányfő együttvéve (bő másfél évig, 1936. október 12-től 1938. május 14-ig), és a korszak miniszterelnökei között is az ötödik helyet foglalja el a hivatali idő tekintetében (nálá hosszabb ideig csak Bethlen, Gömbös, Teleki és Kállay maradhatott a kormányfőknek akkoriban otthont adó budai Sándor-palotában), de miniszterelnöki periódusa alatt számtalan jelentős, sőt az ország szempontjából sorsdöntő esemény is történt. Ezeken kívül Darányi miniszterelnöksége egybeesett egy sajátos bel- és külpolitikai jelenséggel is, amire már a kortársak és a szakirodalom is felhívta a figyelmet. Ezt szemtanúként a *Nyugat* folyóirat egykori szerkesztője, a Horthy-korszakban országgyűlési képviselőként is szerepet vállaló író, Fenyő Miksa így festette le a naplójában: „A közélet igazi dekadenciája Gömbös Gyulával indult meg, s ami aztán Gömbös halála után – Darányi, Imrédy, Bárdossy rezsimje idején – történt, azt bátran nevezhetjük depravációnak [züllésnek – K. R.]. A magyar parlament a német propagandahivatal expozitúrája lett.”⁵ Hasonlóan látta ezt a kortárs diplomata, Szegedy-Maszák Aladár is: „Darányi esete precedens volt az utódai számára: az ellenzék nagyobb rokonszenvvel fogadta őket, mint a kormánypárt, mert mérsékeltebb irányt várt tőlük, mint amilyent elődeik folytattak. Precedens volt abban a tekintetben is, hogy ő is, mint utódai, talán Bárdossyt is beleértve, tényleg mérsékelt politikát akart követni, meg akarva törni azt a varázst vagy inkább fátumot, amely a magyar élet szekerét egyre inkább rávitte a korszellem lejtőjére.”⁶ Ugyanezt fejtette ki részletesebben – a szakirodalomban és a forrásokban található korábbi véleményeket összegezve – Gyurgyák János is az egyik alapvető szakmonográfiájában: „Darányi miniszterelnökségével kezdődik el az a paradox folyamat, amely az őt követő miniszterelnökök (Imrédy, Teleki, Bárdossy) alatt folytatódott, nevezetesen, hogy hivatalba lépésük és kinevezésük legfőbb célja Magyarország jobbratolódásának megállítása, valamint hazánk szuverenitásának minél teljesebb megőrzése volt, mégis miniszterelnökségük végén az ország a kiindulási pontnál sokkal rosszabb helyzetben találta magát, azaz egyre távolabb került a bethleni centrumpolitikától, s gyorsuló ütemben közeledett a náci Németországhoz.”⁷ E jelenség magyarázata – ahogy látni fogjuk – nemcsak a külső tényezőkben rejlik, hanem Darányi Kálmán személyiségében is.

Ám Darányi nemcsak kormányfőként kapott fontos helyet Magyarország két világháború közötti történelmében, hanem azt megelőzően „szürke emi-

⁵ FENYŐ 2014. 110.

⁶ SZEGEDY-MASZÁK 1996. I. köt. 98.

⁷ GYURGYÁK 2001. 135–136.

nenciásként” a Miniszterelnökség politikai államtitkári posztján (1928–1935), a földművelésügyi miniszteri székben (1935–1938), sőt hivatali ideje után a Képviselőház elnökeként, de sajátos szerephez jutott 1938 októberében, az ország első revíziós sikerét jelentő bécsi döntés előkészítésében is. Elsősorban a Darányi Kálmán miniszterelnökségére eső jelenségek, események miatt fontos és időszerű, hogy megismerjük és megértsük azt a személyt, aki az 1930-as évek második felében, a magyar történelem alakulása szempontjából sorsdöntő időszakban az ország élén állt.

A kötet, amelyet az Olvasó a kezében tart, két egymással szorosan összefüggő részből áll. Az első, a politikai pályarajz lényegében négy fő szakaszból épül fel, amelyek Darányi életútjának egy-egy periódusát ölelik fel. Ezek a fejezetek kronologikusan, de olykor (főleg a miniszterelnöksége idején) az egymással párhuzamosan futó eseményeket tematikus csoportokba rendezve a családi háttértől és az ifjúkortól, a hivatali ranglétra különböző állomásain át egészen a haláláig kísérik végig Darányi Kálmán pályáját. Külön figyelmet kapnak az életút egyes szakaszaira eső történelmi, társadalmi és politikai körülmények is, mivel igyekszem szem előtt tartani azt, hogy egy biográfia akkor érheti el igazán a tőle elvárható eredményt, ha nemcsak a szó szoros értelemben vett életrajz, hanem korrajz is egyben. Ugyanis az egyén sosem önmagában létezik, ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül a társadalmi környezet hatásait (lényegében ezt nevezi K. Horváth Zsolt találóan „életrajzi térnek”).⁸ Erre utalt Borsányi György is a Kun Béláról írt biográfiájában: „Az ember sorsa nem dől el születése pillanatában; a történelem nagy személyiségei nem gyermekkorukban formálódnak naggyá. A véletlenek sokaságán keresztül érvényesülő szükségyszerűség emeli ki az emberek tömegéből azt, aki egy adott történelmi feladat megoldásával kapcsolatban felkerül a história lapjaira. Életútjának kezdetét mindenesetre az a társadalmi környezet határozza meg, amelybe beleszületik.”⁹ Éppen a korszak kontextusainak megértése miatt az egyes fejezeteket olykor rövid történetek színesítik, amelyek az akkori atmoszférát, mentalitástörténetet adhatják vissza (ilyenek például Darányi személyes kapcsolati hálójával, a „lovagias ügyekkel”, a bűnözés bizonyos jelenségeivel, társadalmi szervezetekkel kapcsolatos „sztorik”).

A korrajz ugyanakkor a második, rövidebb rész lélektani vonatkozásai miatt is szükséges, mivel látnunk kell, hogy milyen történelmi és társadalmi „környezetben” alakult ki és fejlődött tovább a vizsgált személyiség. E szempontokat is figyelembe véve a kötet utolsó fejezetei tulajdonképpen „pszichobiográfia-

⁸ K. HORVÁTH 2014. 154–176.

⁹ BORSÁNYI 1979. 5.

fiai kísérletnek” foghatók fel (a kifejezés nem titkoltan Kövér György már idézett tanulmánykötetére utal), tehát nem állítom, hogy az itt leírt következtetésem *csak és kizárólag* így helyesek. De a gyakran intuitív pszichobiográfiai megközelítés pontosan ettől olyan érdekes, hogy többszöri újragondolásra, a források újraértelmezésére, továbbiak bevonására, tehát – természettudományos analógiával élve – a „kísérlet” ismételt elvégzésére inspirál. A „kísérlet” jelen esetben az, hogy Darányi Kálmán jellemrajzának, lelki alkatának egy lehetséges, minél részletesebb olvasatát vázoló fel, elméleti és módszertani szempontokat figyelembe véve, a kortárs véleményekből kiindulva a családi hatásokon át a minél mélyebb lélektani összetevőig eljutva próbálom bemutatni azt, hogy milyen ember állt egy meghatározó időszakban a magyar politikai élet első vonalában. Ez alapvetően történelmi és nem pszichológiai szakmunka (hisz a szerzője sem pszichológus, hanem történész), éppen ezért csak remélhetem, hogy a második rész lélektani fejtegetései mindkét tudományterület kritériumainak eleget fognak tenni. Nem célom (hiszen egyetlen történelmi szakmunka célja sem lehet) az, hogy Darányit, illetve az életpályájának jelentős részével egybevágó Horthy-korszakot piedesztálra emeljem vagy elítéljem, a kötet szemléletében a tárgyilagosság igényét, a megismerés és a megértés szándékát próbálom érvényesíteni.